

# daad en gedachte

---

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN  
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

---

30-ste JAARGANG, NUMMER 9, SEPTEMBER 1994

## DAAD EN GEDACHTE

*Bij elke bijzondere handeling gaat het denken aan het doen vooraf. Bij het handelen van klassen of massa's blijkt de betekenis van het handelen pas achteraf. Hier gaat de daad vooraf aan het begrip.*

Theo Maassen

## ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT  
VRIJWILLIGE BIJDAGEN

Redactie en administratie:  
Schouw 48-11  
8232 BD Lelystad  
Postgiro 30 76 95

*Het zal de lezer niet zijn ontgaan dat deze Daad & Gedachte met een behoorlijk vertraging is verschenen. Bijzondere omstandigheden maakten het onmogelijk dit septembernummer eerder dan in de loop van de tweede week van oktober uit te brengen. Uiteraard hoopt de redactie het vaste maandelijks uitgavenpatroon zo snel mogelijk weer te pakken te hebben.*

## Boekbespreking

### VLIEGEN, VOORMAN VAN DE S.D.A.P.

Een kleine eeuw geleden stelde de sociaaldemocraat Vliegen vast, dat een beschrijving van de vroege geschiedenis der Nederlandse socialistische beweging tegelijkertijd de geschiedenis behelst van het openbare leven van Domela Nieuwenhuis en dat omgekeerd een beschrijving van het leven van Domela tegelijkertijd de geschiedenis der vroege socialistische beweging is <sup>1</sup>. Met een zelfde recht kan worden opgemerkt, dat wie de geschiedenis van de S.D.A.P. te boek stelt tegelijkertijd het leven van Willem Hubert Vliegen (1862-1947) schildert, de Limburgse typograaf, die meer dan een halve eeuw lang in de voorste gelederen van de Nederlandse sociaaldemocratie heeft gestaan en die meer dan wie ook, naar onze mening méér dan Troelstra, zijn stempel op haar heeft gedrukt. Omgekeerd zou dienovereenkomstig een biografie van Vliegen de geschiedenis van de S.D.A.P. bevatten.

Moeten bevatten, voegen wij er aan toe. Want dat dit niet altijd opgaat bewijst de onlangs verschenen, door Jos Perry geschreven levensgeschiedenis van de sociaaldemocratische voorman <sup>2</sup>, die wel tal van historische feiten omtrent de S.D.A.P. bevat maar o.i. de lezer of lezeres, door het ontbreken van voldoende maatschappelijke achtergrond en analyse, niet of nauwelijks wegwijs maakt in haar historie en zwijgt over haar historische betekenis. Het is ons voornaamste bezwaar tegen het boek van Perry waar een ander groot bezwaar direct mee samenhangt. Dit bezwaar namelijk, dat Perry zich min of meer met Vliegen identificeert, zowel diens lotgevallen als zaken die

1) W.H. Vliegen, *De dageraad der volksbevrijding*, deel I, blz. 43.

2) Jos Perry, *De voorman een biografie van Willem Hubert Vliegen*, Amsterdam 1994, De Arbeiderspers, 485 blz., f.49,50.

de S.D.A.P. en haar overige kopstukken betreffen door Vliegens ogen bekijkt, althans schijnt te bekijken. Ooit werd dr. L. de Jong door een collega "de geschiedschrijver des rijks" genoemd. Naar analogie daarvan zou men Perry kunnen karakteriseren als de hofhistoricus van de sociaaldemocratie in het algemeen en van Vliegen in het bijzonder. Overigens zijn dit - zoals verderop zal blijken - niet onze enige bezwaren.

Tegenover onze bezwaren staat ook een niet onbelangrijke verdienste. Perry kan schrijven. Zijn boek heeft een bijzonder leesbare, ja een bijzonder vlotte stijl. Het leest als een roman. De eerste hoofdstukken wekken zelfs de indruk, dat men inderdaad met een roman in plaats van met een historisch werk te doen heeft. Dezelfde indruk wekken sommige passages verderop. Het hangt er maar van af wat men verwacht of verlangt in hoeverre dat opweegt tegen de nadelen.

Zoals gezegd, het grootste nadeel vinden wij, dat de historische betekenis van de sociaaldemocratie, van de S.D.A.P. als men wil, onvoldoende belicht wordt. In zijn 'voorwoord' verklaart Perry, dat het niet zijn bedoeling was "de toch al indrukwekkende documentatie over de Nederlandse sociaaldemocratie te vermeerderen." Hij wilde "een beeld tekenen van een persoon." Daarmee gaat hij er aan voorbij, dat de persoon in kwestie niet los te maken valt van de partij waartoe hij behoorde en dat niet alleen Vliegen mede en zelfs in belangrijke mate die partij gevormd heeft, doch dat omgekeerd hij zelf eveneens in belangrijke mate mede gevormd is door die partij.

"In de periode die de loopbaan van Willem Vliegen bestreek maakte de beweging waarvan hij deel uitmaakte een metamorfose door", zegt Perry (Voorwoord, blz. 7). Eén pagina verder spreekt hij over de "scherpe bocht" in Vliegens levensloop, verwijst hij met zoveel woorden naar diens metamorfose. Of het een met het ander verband houdt is een voor de hand liggende vraag, die Perry niet stelt. In plaats daarvan vraagt hij zich af of "die bocht in werkelijkheid misschien niet zo scherp was". Een antwoord kan uiteraard slechts gevonden worden wanneer men onderzoekt of de metamorfose van de S.D.A.P. in werkelijkheid wel zo groot was als het lijkt, of er in wezen wel van een metamorfose sprake was. De feiten die Perry omtrent de S.D.A.P. vermeldt bieden geen enkel houvast voor een dergelijk onderzoek. *W a a r o m* de S.D.A.P. zich zó ontwikkelde als zij deed en *w a a r o m* Vliegen op bepaalde tijdstippen nu net precies deze en geen andere opvatting huldigde, daaromtrent verneemt men niets.

In een van de laatste hoofdstukken vertelt Perry (blz. 402) dat Koos Vorrink bij zekere gelegenheid Vliegen "de geboren reformist" noemde en dat Vliegen hem corrigeerde met de opmerking dat hij niet als reformist was geboren, dat hij "in z'n jonge jaren revolutionair" was geweest en pas later reformist was geworden [dat wil zeggen met Domela brak en medeoprichter van de S.D.A.P. werd] door de "drang der feiten". Bij Perry is er niet zozeer van een drang der feiten sprake dan wel van de invloed van zowel de Belg Eduard Anseele als de Fransman Jean Jaurès. Natuurlijk is die invloed er geweest. Deze was mogelijk tengevolge van de maatschappelijke werkelijkheid dier dagen, dat wil zeggen: tengevolge van de feiten, die bij Perry niet tot hun recht komen.

Domela Nieuwenhuis zag in december 1893 op het Groningse kongres van de Sociaal Democratische Bond (S.D.B.) heel scherp, dat de parlementairen inderdaad "de naaste toekomst" hadden, dat anders gezegd het *h i s t o r i s c h e* gelijk aan hun zijde was. Dit gelijk bestond hierin, dat met de komst van werkelijk kapitalistische verhoudingen een einde was gekomen aan die waaraan de oude bond zijn ontstaan dankte. Er werd een situatie geschapen waarin voorlopig alleen maar de politieke oftewel de burgerlijke emancipatie van de arbeidersklasse, met alle voor haar belangrijke verbeteringen, aan de orde was en kon worden bevochten. Maar daarvan vindt men bij Perry

niets. Het gevolg is dat men in zijn boek tevergeefs zoekt naar wat de wezenlijke betekenis van de S.D.A.P. geweest is, tevergeefs zoekt naar een uiteenzetting van de rol die zij door de maatschappelijke omstandigheden onvermijdelijk moest spelen. Het was een rol die Vliegen veel meer dan wie ook, met uitzondering misschien van de evenals hij uit de arbeidersklasse afkomstige Schaper, op het lijf geschreven was. Hetgeen de verklaring vormt voor zijn unieke en belangrijke positie.

Afgezien hiervan moet helaas worden geconstateerd dat Perry meer dan eens uitmunt door onvolledigheid. Om slechts een enkel voorbeeld te noemen, daarvan is onder meer sprake waar hij (op blz. 218) melding maakt van een optreden van Troelstra in de Tweede Kamer in het jaar 1908. "Troelstra", schrijft Perry, "voortreffelijk op dreef, liet zich [tijdens een aanval op de liberale econoom Treub] relativerend uit over de marxistische crisistheorie." Deze woorden, en die welke Perry erop laat volgen, vormen een wel zeer beknopte weergave van Troelstra's betoog, die zelf - in zijn Gedenkschriften (deel 3, hfdst. IV) - heel wat meer bijzonderheden aandraagt die duidelijk maken waardoor, zoals Perry in verband hiermee opmerkt, "de spanning tussen de stromingen in de partij hoger opliep dan ooit".

Bedenkelijker dan een dergelijke onvolledigheid is Perry's reeds genoemde, bij lezing soms irriterende partijdigheid. Zij vloeit niet alleen voort uit zijn kritiekloze houding ten aanzien van de sociaaldemocratie, maar bovendien uit de voor hem "merkwaardige persoonlijke aantrekkingskracht" van Vliegen (Voorwoord blz. 8). Ook hierom valt het des te meer te betreuren, dat er weliswaar een personenregister is, doch dat een notenapparaat ontbreekt. Aan het eind van het boek worden in twaalf pagina's die gevuld zijn met 'aantekeningen' de bronnen vermeld waarvan Perry zich in elk hoofdstuk heeft bediend. Het is een manier van bronvermelding die verificatie van het betoog uitermate moeilijk en in veel gevallen bijna onmogelijk maakt. Er wordt bovendien door versluierd dat de vele inderdaad belangwekkende dingen die in het boek beschreven worden lang niet allemaal nieuw zijn.

Om wederom een voorbeeld en zelfs meer dan één te noemen, Perry toonde zich ooit (in *Bulletin Nederlandse Arbeidersbeweging* van september 1992) niet bepaald een voorstander van mededelingen over andermans (in casu Vliemens) privéleven. In de zojuist verschenen biografie vult hij er bijkans een geheel hoofdstuk mee, dankbaar gebruik makend van gegevens die een ander al zo'n tien jaar geleden voor het eerst gebruikte. Door Perry's wijze van bronvermelding ontgaat dat laatste, denken wij, aan een niet al te oplettende lezer.

Even onvolledig (en ook partijdig) is dat wat Perry meedeelt omtrent de hongeropstootjes in Amsterdam tijdens de eerste wereldoorlog. Dat sociaaldemocratische wethouders, niet slechts Wibaut maar ook Vliegen, verantwoordelijk waren voor de wijze waarop deze werden onderdrukt, dat wordt weliswaar niet verzwegen maar op subtiële manier met de mantel der liefde bedekt.

Waar Perry ons wel uitvoerig en op heldere wijze over inlicht, de blik kennelijk gescherpt omdat hij door Vliemens bril kijkt, dat zijn de grote verschillen van inzicht tussen Vliegen en Troelstra en de botsingen van beiden die zich dientengevolge telkens weer hebben voorgedaan. Wat daaromtrent wordt meegedeeld toont ons een autoritaire, steeds weer eigenmachtig en buiten zijn medebestuurders handelende Troelstra, die bovendien geschetst wordt als een opportunistisch politicus, die nu eens aansluiting heeft met de linker vleugel van de partij en dan weer met de rechtervleugel. Een politicus ook die zich minder door zijn verstand laat leiden dan door wat ook Perry, evenals diverse anderen, Troelstra's 'revolutionair sentiment' noemt.

Het laatste komt, naar te verwachten viel, vooral ter sprake waar Perry over de gebeurtenissen van november 1918 schrijft. Ook hier is grote onvolledigheid troef. Toch komt Troelstra uit de desbetreffende bladzijden min of meer op dezelfde wijze te voorschijn als bij Saks<sup>3</sup>, dat wil zeggen als de man die de 'revolutionaire mythe' van de partij belichaamt. Maar uiteraard luidt Perry's (dat wil zeggen Vliegens) oordeel over november 1918 anders. Dit ofschoon hij (op blz. 281) verklaart, dat "Troelstra vreesde . . . dat als de sociaaldemocratie méér deed [dan de rechtervleugel wilde] 'anderen', in de eerste plaats Wijnkoops S.D.P., de revolutionaire buit zouden binnenhalen." Deze woorden komen, bijna letterlijk, overeen met dat wat Saks geschreven heeft, zodat men onwillekeurig geneigd is te denken dat Perry bij hem leentje buur gespeeld heeft. Maar het opstel van Saks wordt niet genoemd bij de bronnen die Perry voor het schrijven van het hoofdstuk "Oorlog en revolutie" heeft geraadpleegd.

Voor wie niet geïnteresseerd is in historische analyses, wie zich niet afvraagt wat of het wezenlijke karakter van de S.D.A.P. was en wat wel haar plaats was in de geschiedenis, wie zich niet bezig wil houden met achtergronden of details, is de door Jos Perry geschreven biografie van Vliegen best een heel aardig en boeiend boek. Hij of zij zal er heel wat uit opsteken, zij het net niet datgene wat naar mijn oordeel in een politieke biografie en het door een professioneel historicus gepresenteerde werk geenszins had mogen ontbreken. (C.B.)

3) J. Saks, *De week der dupes* in Socialistische Opstellen II, blz. 226.

- 0 -

## BRITS TREINVERKEER IN DE WAR DOOR ACTIE VAN SEINWACHTERS

Een kleine vier maanden achtereen hebben de seinwachters van de Britse spoorwegen actie gevoerd ter verbetering van hun lonen en arbeidsvoorwaarden. Het was een actie die gesteund werd door de vakbond, de *Rail, Maritime and Transport Workers Union* (RMT), een bond die z'n uiterste best had gedaan om een staking te vermijden, die tenslotte onder druk van de achterban wel tot actie moest besluiten, maar daarbij tegelijk te kennen gaf, zo spoedig mogelijk een einde aan het konflikt te willen maken.

Op het eerste gezicht dus een vakbondsactie gelijk vele andere. Niettemin een die om diverse redenen een nadere beschouwing waard is. In de eerste plaats leverden de seinwachters nog weer eens het bewijs, dat ook een naar verhouding klein aantal arbeiders de normale gang van zaken, hetzij in productiebedrijven, hetzij zoals in dit geval in het transportwezen, ernstig kunnen verstoren.

Wat de actie van de seinwachters in de tweede plaats heeft laten zien is, dat onder bepaalde omstandigheden zelfs naleving van de door de regering Thatcher afgekondigde vakbondswetten volstrekt geen garantie vormt voor het ongestoord functioneren van een onderneming.

Sinds de jaren '80 is elke vakbond in Groot-Brittannië verplicht een staking een week van te voren aan te kondigen. De RMT, die zich als vakvereniging strikt aan de wet moest houden, kondigde een 24-uurs staking aan voor woensdag 14 juni. Toen het

noodzakelijk bleek de actie voort te zetten volgde een serie van 24-uurs stakingen, telkens op woensdag en werden tenslotte, telkens op woensdagen te beginnen, stakingen van 48 uur aangekondigd. Desondanks ontstond op het Britse spoorwegnet een complete chaos en schreven sommige bladen dat het wel leek alsof "de oude tijden", dat wil zeggen die welke aan de Thatcher-tijd voorafgingen, waren weergekeerd.

Op lege stations stonden machinisten en conducteurs naast treinen die niet konden rijden omdat niemand seinen en wissels bediende. Perronchefs verstrekten reizigers inlichtingen over niet vertrekkende treinen waarover ze geen enkele zeggenschap meer hadden. Forensen konden hun bestemming niet per trein en dus slechts op andere wijze en met grote vertraging bereiken en veelal in het geheel niet. Verslaggevers van het dagblad *The Guardian* die de stemming van het reizend publiek peilden, constateerden dat men nogal gelaten op het ongemak reageerde en dat de stakende seinwachters op begrip en sympathie konden rekenen. Mede een van de redenen dat de actie lang kon worden volgehouden. "De seinwachters komt loonsverhoging toe", zeiden sommigen. Anderen aarzelden niet, net als de vakbond deed, de regering van John Major de schuld van het konflikt te geven vanwege haar ingrijpen bij de onderhandelingen.

De gehele infrastructuur van de Britse spoorwegen - het onderhoud van de stations, de rails, de wissels, de seinen, enz. - wordt beheerd door *Railtrack*, een apart bedrijf, dat van het spoorwegbedrijf *British Rail* is afgesplitst. Nog is *Railtrack* een staatsbedrijf. De maatregel loopt echter vooruit op de privatisering, die nu - er zijn meer afsplitsingen - bedrijf na bedrijf kan geschieden. Over de vernieuwing van de cao liggen de seinwachters met dit nieuwe bedrijf *Railtrack* al enige tijd overhoop. Gedurende een aantal jaren - de seinwachters ressorteerden toen nog onder *British Rail* - zijn bij het seinwezen technische verbeteringen ingevoerd waardoor het aantal seinwachters aanzienlijk kon worden ingekrompen. Sinds 1979 is het gehalveerd. Dat kon, doordat als gevolg van modernere technieken de produktiviteit van hun arbeid toenam. Datzelfde was het geval met de werkdruk. De seinwachters wensten dat eindelijk hun beloning daarmee eens gelijke tred zou houden.

De vakbond vroeg aanvankelijk 11 procent. *Railtrack* bood een verhoging van 5,7 procent. De onderhandelingen waren nog in volle gang toen de regering - nog was *Railtrack* niet geprivatiseerd - daar een stokje voor stak. Het ministerie van financiën vreesde inflatiestijging. Het bod moest worden afgezwakt tot 2,5 procent. De bond kon dat niet accepteren zonder enorm gezichtsverlies bij de achterban.

*Railtrack* probeerde de gevolgen van de wekelijkse stakingsdagen zo goed en kwaad als het kon te beperken. *British Rail* - natuurlijk mede getroffen - liet zich al evenmin onbetuigd als de regering. John Major probeerde voordeel uit de actie te slaan voor de komende verkiezingen. Hij bestempelde de Labourpartij als "vriend van de stakers" ofschoon de woordvoerders van Labour zich van sympathiebetuigingen aan het adres van de seinwachters zorgvuldig onthielden. De minister van verkeer, John Mac Gregor, probeerde het publiek tegen de stakers op te zetten en verklaarde in het Lagerhuis, dat een aantal reizigers wel nooit meer van de spoorwegen gebruik zouden maken, de spoorwegen het dus moeilijk zouden krijgen en de dienstverlening achteruit zou gaan.

*British Rail*, dat als gevolg van de stakingen zeer aanzienlijke verliezen leed, stelde aan *Railtrack* personeel beschikbaar dat voldoende geschoold was om tijdelijk als seinwachter dienst te doen. Geschikt eigen personeel van *Railtrack* had zich daarvoor ook al beschikbaar gesteld. *Railtrack* beweerde, dat het daardoor op de stakingsdagen de dienstregeling voor 45 procent kon laten functioneren. De treinreizigers wisten beter en dat wist *British Rail* ook. Vandaar het aanbod van de spoorwegmaatschappij.

De seinwachters protesteerden en waarschuwden. "Die onderkruipers mogen dan ooit als seinwachter zijn opgeleid, de techniek is ingrijpend veranderd en wat zij hebben geleerd is onvoldoende bij de huidige stand van zaken. Hun inzet brengt gevaren mee!" Datzelfde gold voor het beschikbaar gestelde personeel van British Rail. Tegen de inzet daarvan protesteerden niet alleen de seinwachters van Railtrack, maar ook de bij British Rail in dienst zijnde machinisten en conducteurs. De vakbond van machinisten verklaarde op aandrang van de leden, dat de machinisten onder die omstandigheden niet zouden rijden en eveneens zouden staken.

Railtrack greep naar een paardemiddel. Het kondigde aan, dat wie nog langer zou staken op ontslag kon rekenen. Eenmaal ontslagen seinwachters zouden dan wel onmiddellijk weer in dienst kunnen worden genomen, maar . . . met een ander contract en met de aangeboden loonsverhoging van 2,5 procent. Een brief van die strekking werd bij alle seinwachters bezorgd. De vakbond wekte zijn leden op, vooral voet bij stuk te houden. Dat gebeurde ook, maar tegelijkertijd drong de achterban er bij de bond op aan, dat er opnieuw zou worden onderhandeld.

Eind september leverden die hervatte onderhandelingen een resultaat op, dat zowel door Railtrack als door de vakbond een "over winning" wordt genoemd. Dat gebeurt kennelijk op deze simpele manier dat de partijen elk een ander percentage loonsverhoging volgens de nu tot stand gekomen cao noemen. De regering zegt dat er sprake is van de 2,5 procent die zij verlangde. Railtrack noemt 3,4 procent en de vakbond hanteert een heel ingewikkeld systeem van uitbetalingen ineens en hogere basissalarissen. Volgens Jimmy Knapp, de voorzitter van de vakbond, zouden de basissalarissen zelfs met 20 procent zijn verhoogd.

*(Bronnen: The Times, The Independent, The Guardian, de Volkskrant)*

- o -

## HET 'ALS' VAN DE GESCHIEDENIS

Wij, die zo graag vanuit de maatschappelijke omstandigheden historische ontwikkelingen verklaren, hebben nogal eens de neiging te spreken over 'noodzakelijke' ontwikkelingen: die en die gebeurtenis vloeit voort uit die en die maatschappelijke omstandigheden en is daarmee in een andere categorie terechtgekomen dan de andere, 'toevallige' gebeurtenissen die niet uit zulke omstandigheden kunnen worden afgeleid. Omdat gebeurtenissen pas voor 'echt' verklaard worden zodra ze op de een of andere wijze aan sociaal-economische verhoudingen kunnen worden gerelateerd, geeft het allemaal de indruk van grote onbeweeglijkheid, een onbeweeglijkheid die in scherp contrast staat tot het grillige gebeuren van alledag.

Onder historici is geliefd het beeld van de 'gelaagdheid' van de geschiedenis, hetgeen doet denken aan trage, koude onderstromen in een diepe zee, die uiteindelijk bepalen in welke richting de grote watermassa's zich verplaatsen. Op langer zicht hebben deze onderstromen veel meer invloed dan de golven aan de oppervlakte, die zich, afhankelijk van de wind als zij zijn, in de meest verschillende richtingen bewegen.

Het is een mooi beeld, dat zijn bruikbaarheid meer dan eens heeft bewezen in discussies met de politiek-georiënteerde school van geschiedschrijving. Dat wil echter

niet zeggen, dat het gebruik van de 'lagen'-metafoor op zichzelf een garantie is voor een benadering die werkelijk verklarende waarde heeft. Men kan een verklaring geven van de ontwikkelingen in een bepaald land, daarbij bijvoorbeeld wijzen op het feit, dat in dat land niet de socialistische, maar de burgerlijke revolutie op de agenda staat en dat derhalve alle gebeurtenissen in dat land moeten worden geïnterpreteerd in het licht van een zich doorzettend managerdom. Die benadering is zonder twijfel juist, wanneer men de ontwikkeling beschouwt onder het perspectief van de ontwikkelingen op lange termijn. Na een periode van, zeg, honderd jaar, zal men hoogstwaarschijnlijk kunnen constateren dat inderdaad de genoemde structurele verandering het meest haar stempel op de ontwikkeling van dat land heeft gedrukt.

Zonder nadere uitwerking van de verschijningsvormen waarin deze diepe onderstroom heeft uitgewerkt op de gebeurtenissen aan de oppervlakte heeft een dergelijke constatering echter niet veel meer waarde dan het halen van het eigen gelijk. De begeleidende analyse van de diepere lagen moge op zichzelf juist zijn geweest, aan inzicht in de werking van zulke fundamentele processen heeft zij echter niet meer dan een verzameling eencellige dieren naar boven gebracht. De uitdaging van een analyse van zich voltrekkende gebeurtenissen ligt immers voor een groot deel besloten in het blootleggen van de wijze waarop juist de processen in de diepte zich doen gelden ten opzichte van de gebeurtenissen van alledag. Vanuit de koude onderlagen moet men stromingen weten te traceren die op schijnbaar onverwachte plekken ook het oppervlaktewater in beroering brengen. Op die plekken liggen ook de kolken die, gevoed door dezelfde onderstroom, de oppervlakte hetzij in de ene, hetzij in de andere richting kunnen stuwen. De meeste stuurmanskunst vertonen daarbij zij, die weten dat zij beschikken over een zekere manoeuvreer-ruimte, maar dat zij er tevens beter aan doen in die ruimte niet de grenzen te overschrijden die door de gegeven omstandigheden worden gesteld.

"Er zijn lange perioden, waarin de geschiedenis lijkt stil te staan, en korte, waarin relatief grote stappen naar voren worden gezet en waarin nieuwe maatschappelijke structuren ontstaan." Rondom deze gedachte organiseert Günter Reimann een tweetal recent verschenen boeken van zijn hand<sup>1</sup>. Vorig jaar verscheen bij de Duitse uitgeverij Nautilus Verlag een boekje met beschouwingen over het beslissende jaar 1932, toen in Duitsland de NSDAP van Hitler zich opmaakte om de macht over te nemen, terwijl in Rusland een laatste mogelijkheid om de zich ontwikkelende despotie van Stalin in de kiem te smoren verloren ging. Reimann was betrokken bij een klein aspect van dit proces en natuurlijk aandachtig waarnemer van de zich voltrekkende ontwikkelingen. Ook vorig jaar publiceerde Reimann een ander boek, waarin hij de huidige maatschappij analyseert vanuit dezelfde gedachte: op sommige momenten komt de historische ontwikkeling op een kruispunt, waarop verschillende alternatieven mogelijk zijn. Bepaalde sociaal-economische verhoudingen, die tot dat punt een constellatie van machtsverhoudingen hebben geschraagd, raken door nieuwe ontwikkelingen achterhaald en nieuwe verhoudingen hebben zich nog niet volledig uitgekristalliseerd. Dit is het punt, zo benadrukt steeds Reimann, waarop men kan proberen de richting van de ontwikkelingen te beïnvloeden.

---

1) Günter Reimann, *Berlin-Moskau 1932. Das Jahr der Entscheidung*, Hamburg (Edition Nautilus) 1993, 126 blz. Günter Reimann, *Die Ohnmacht der Mächtigen. Das Kapital und die Weltkrise*, Leipzig (Gustav Kiepenheuer) 1993, 320 blz. De aangehaalde zinsnede staat op p. 11.



Reimann probeert in elk boek deze gedachtengang vanuit verschillend perspectief vorm te geven. In het boek over het jaar 1932 overheerst de politieke invalshoek, het boek over de huidige crisis van het kapitaal oriënteert zich vooral op de wijze waarop de hedendaagse economieën worden gedomineerd resp. gefrustreerd door het rentekapitaal. In het eerste boek - dat in dit artikel wordt besproken - is zijn oorsprong terug te vinden als dissident binnen de communistische beweging. In het tweede - behandeld in een vervolgartikel waarin we ook conclusies zullen trekken - ligt als het ware zijn bestemming besloten als deskundige op het gebied van de internationale financiële wereld, die gehoor vond tot in de meest invloedrijke kringen van de *haute finance* in de Verenigde Staten, Engeland en de monetaire wereldinstellingen.

Begin 1932 behoorde Reimann (geboren 1904) tot een groepje van 'dissidenten' in de omgeving van de Duitse bolsjewistische partij, de KPD. Reimann zelf had al in 1930 bedankt als economisch redacteur van het Duitse partijblad *Die rote Fahne*, naar eigen zeggen omdat hij bezwaren had tegen de partijlijn. Sindsdien werkte hij als freelancer. Contacten met de Russische handelsmissie in Duitsland stelden hem in staat om tweemaal een reis naar Rusland te ondernemen en aldaar van diverse connecties gebruik te maken om ter plekke van de sociaal-economische ontwikkeling poolshoogte te nemen. Zelfs tot Karl Radek verkreeg hij toegang. Tot de grootste zorgen van Reimanns kring behoorde, dat de voortschrijdende stalinisering van de KPD in Duitsland een greep naar de macht van de nazi's zou vergemakkelijken. Iemand als Thälmann zou naar de overtuiging van Reimann en de zijnen nooit door de Duitse communisten tot voorzitter zijn gekozen, als daar niet de druk uit Moskou op de eigen partijbureaucratie achter had gezeten. Radek beantwoordde deze kritiek op de Moskouse politiek met een veelbetekenend stilzwijgen: ook hij wist dat de sleutel tot de doorbraak van de nazi's in Duitsland deels lag bij wat de KPD zou gaan doen. Daarmee hing het welslagen van een eventueel massaal verzet tegen Hitler gedeeltelijk ook af van het beleid dat in Moskou werd gevoerd ten aanzien van de KPD.

Dit beleid was tot dusver verregaand bepaald door de dominerende stalinistische vleugel binnen de Russische communistische partij. Ten tijde van Reimanns bezoek aan Rusland in 1932 leek echter, in Reimanns woorden, een soort Praagse lente avant la lettre te zijn opgebloeid, die de mogelijkheid in zich borg dat Stalin en de zijnen uit hun machtspositie zouden worden gezet en dat zich een tweede NEP zou aankondigen met de bijbehorende openbare discussie en een zekere mate van democratisering. Reimann verhaalt hoe hij in Moskou debatten meemaakte tussen de 'Rode Professoren' aan de Communistische Academie, waarin uit de economische toestand in Rusland vergaande conclusies werden getrokken. 1932 was in Rusland het jaar van voltooiing van het eerste vijfjarenplan, dat volgens de campagne van de bolsjewistische partijleiding in vier jaar zou moeten zijn voltooid. In 1932 was dat plan voltooid, en was de ont-eigeningscampagne tegen de boeren in volle gang. Het resultaat van beide campagnes was, dat het land zich op de rand van de economische afgrond bevond. Het distributiesysteem was in elkaar gestort, de leverantie van landbouwprodukten aan de steden was praktisch stilgevallen, in de industrie braken stakingen uit waarin de arbeiders, zoals in Ivanovo-Vosnesensk, verklaarden dat zij pas weer volledig zouden werken zodra zij ook weer 100% van de hun toegekende levensmiddelen zouden kunnen krijgen. Ondanks de algemene ontredde-ning bleef de bolsjewistische partij vast in het zadel. De terreur tegen de boeren werd op volle kracht voortgezet, terwijl stakende arbeiders eerst met beloften werden bewogen hun actie op te geven om vervolgens door de GPU te worden gearresteerd en afgevoerd.

Maar binnen de partij probeerden groeperingen een antwoord te formuleren op de algemene crisis. Naar de mening van deze groepen was door de sociale chaos afdoende duidelijk gemaakt, dat de omvorming van een agrarische maatschappij in een moderne industriestaat niet kon worden bewerkstelligd met de 'administratieve methoden' van de stalinistische leiding. In plaats daarvan bepleitten zij een nieuwe versie van de Nieuwe Economische Politiek, het marktgerichte beleid waarmee Lenin en de zijnen na de burgeroorlog ruimte hadden geschapen voor partikuliere kapitaalsaccumulatie. In feite herleefde in 1932 binnen de Communistische Academie het industrialiseringsdebat van rond 1928, toen de 'rechtsen', die onder aanvoering van Boecharin voorstander waren van industrialisering op basis van in de landbouw opgebouwde kapitaalmiddelen, het onderspit dolven tegen de voorstanders van een geforceerde industrialisatie op kosten van de boerenstand. Toen, in 1928, had de vleugel van Stalin de overhand gekregen op de 'rechtsen', omdat intussen binnen de partij een laag van staatsfunctionarissen de dominerende factor was geworden; bij een terugtreden, hoe bescheiden ook, van de partij tegenover de boeren waren deze *apparatsjiki* niet gebaat. Op het partijcongres van november 1928 werden Boecharin en de zijnen overstemd en moesten zich voegen naar de lijn van de secretaris-generaal.

De debatten die Reimann in het voorjaar van 1932 meemaakte deden in veel opzichten denken aan de gebeurtenissen van ruim drie jaar geleden. In deze 'vroegere lente' probeerde de partij-intelligentsia de balans op te maken van de geforceerde industrialisering en deed dat vooral door openlijk te stellen dat na het échec van de geforceerde industrialisering Stalin niet meer als partijleider te handhaven was. Reimann meent zelfs, dat de Stalins machtsbasis binnen de partij indertijd dermate wankel was, dat hij het verkoos om de zomer ver van het Kremlin, op de Kaukasus, door te brengen. Pas nadat de kansen waren gekeerd zou Stalin het weer gewaagd hebben naar het machtscentrum terug te keren. Reimann stelt, dat zo goed als alle sporen van deze 'Praagse lente' avant la lettre aan de Communistische Academie zijn uitgewist in de loop van de daarop volgende stalinistische reactie. Dit klinkt logisch, maar opent in principe ook de mogelijkheid om te beweren dat hele periodes eigenlijk anders zijn geweest dan wij ze uit de officiële overlevering kennen. Gelukkig zou het van overschatting van de mogelijkheden ook van totalitaire regimes getuigen, wanneer men dacht dat alle sporen kunnen worden uitgewist. Zo schrijft Boecharins biograaf, Stephen Cohen, dat in het begin van 1932 in partijkringen een omvangrijk anti-stalinistisch document circuleerde, waarin de balans werd opgemaakt van de rampzalige industrialisatiepolitiek en van de collectivisatiecampagne. In een directe aanval werd door de auteur van het stuk, Michail Rjutin, een voormalig medestander van Boecharin, opgeroepen tot de verwijdering van Stalin uit het Politburo<sup>2</sup>. Ook andere bronnen vermelden de affaire-Rjutin.

Günter Reimann kent aan de Moskou diskussies van voorjaar 1932 heel andere betekenissen toe dan de gangbare visies doen. Een van die betekenissen, namelijk dat deze Moskou 'dooi' een werkelijke bedreiging heeft ingehouden voor de stalinistische partijtop, steunt op niet meer dan Reimanns eigen indrukken in beperkte kring. Ten tijde van de Rjutin-affaire drong Stalin aan op de terechtstelling van Rjutin, maar werd hierin gedwarsboomd door partijleiders als Kirov en Ordzjonikidze. Dit betekent, dat Stalin op dit ogenblik niet de volledige macht bezat, maar niet dat hij gevaar liep uit

---

2) Stephen F. Cohen, *Bukharin and the Bolshevik Revolution. A Political Biography 1888-1938*, London 1974, p. 343-344.

zijn machtspositie te worden verwijderd. Een andere stelling van Reimann is in dit verband interessanter. Hij wijst op parallellen tussen de crisis in Rusland, waarin Stalin de grondslagen van zijn alleenheerschappij zou vestigen, en de crisis in Duitsland, die uiteindelijk de nazi's aan de macht zou brengen. Op deze algemene crisis, die in Rusland de vorm aannam van een crisis tussen stad en platteland, en die in Duitsland zich voordeed als de totale ineenstorting van het marktmechanisme, volgde een reactie in de vorm van een verhevigde staatsinterventie. In Rusland geschiedde dit door de inplanting van alles plannende staatsorganen in de economie; in Duitsland door de centrale sturing en vierjarenplannen in de nazi-economie. De laatste kreeg, aldus Reimann, na de oorlog zijn logische vervolg met de in het Westen algemeen geworden vorm van staatsinterventie, het Keynesianisme. Daarmee abstraheert Reimann deze ontwikkeling tot de vestiging van de rol van de staatsbureaucratieën in de economie van zowel Oost als West. (G.K.)

(wordt vervolgd)

- 0 -

## **“WE HEBBEN EINDELIJK ONZE POLITIEKE EMANCIPATIE TOT STAND GE BRACHT”**

Dit is naar onze mening de sleutelzin uit de toespraak van Nelson Mandela toen hij op 10 mei werd beëdigd als president van Zuid-Afrika<sup>1</sup>. “We beloven onszelf”, zo luiden de volgende zinnen van zijn rede, “al onze mensen te bevrijden van de voortdurende banden van armoede, ontbering, lijden, sekse- en andere discriminatie. We zijn erin geslaagd onze laatste stappen op weg naar vrijheid in relatief vreedzame omstandigheden te zetten. We verbinden ons tot de opbouw van een volledige, rechtvaardige en duurzame vrede.”

Door de artikelen, die wij de afgelopen jaren aan Zuid-Afrika hebben gewijd, liep als een rode draad onze analyse dat in Zuid-Afrika de *politieke* emancipatie van de (voornamelijk zwarte) arbeiders op de historische agenda stond, dat zo'n politieke emancipatie een absolute voorwaarde was voordat de volgende fase in de klassenstrijd in dat land kon intreden: de moderne bourgeoisie heeft in een moderne economische ontwikkeling arbeiders nodig die eveneens “modern” zijn; arbeiders die politiek volledig gelijkgerechtigde burgers zijn. De nieuwe regering heeft nu tot taak verzoening na lange jaren van vreselijke discriminatie en een verbetering van de levensstandaard van met name de zwarte arbeiders tot stand te brengen.

Verzoening zal niet eenvoudig zijn in een land waar de apartheid in alle sectoren van de maatschappij vele lange jaren zijn verwoestende werk heeft kunnen doen. De haat is enorm. Vorig jaar<sup>2</sup> hebben wij gewezen op de grote groep jongeren (volgens vele schattingen ongeveer 7 miljoen mensen onder de dertig jaar), veelal de ‘verloren generatie’ genoemd, die geen opleiding, geen baan en in feite geen toekomst heeft. Verbeteren van de levensstandaard voor de overige miljoenen straatarme arbeiders is

---

1) NRC 10 mei '94.

2) Daad & Gedachte Jrg. 29 (1993) nr. 6, p. 4-6.

evenmin eenvoudig. Circa 50% van de zwarten is werkloos, en van hen is bijna de helft analfabeet <sup>3</sup>. Om deze mensen enig vooruitzicht te bieden op werk en een inkomen wil de regering een werkgelegenheidsproject opzetten.

Om althans een begin te maken met het verbeteren van de levensstandaard heeft het ANC onder de naam "Reconstruction and Development Programm" (RDP: Herstel en OntwikkelingsProgramma) zijn economische beleidsvoornemen ontvouwd. Het is erop gericht de positie van de zwarte arbeiders te verbeteren en ervoor te zorgen dat de welgestelde blanken het land niet ontvluchten. Zo moeten er volgens het programma in de komende vijf jaar een miljoen woningen worden gebouwd; er staan grote openbare-werk-programma's op stapel; in 2,5 miljoen woningen moet elektriciteit worden aangelegd en alle kinderen zullen tien jaar lang gratis, verplicht onderwijs krijgen <sup>4</sup>.

Na de verkiezingsoverwinning krabbelde het ANC al direkt terug: het programma zou onbetaalbaar zijn en dus moet het in een wat rustiger tempo worden uitgevoerd. Immers, om het RDP te betalen zouden de belastingen fors omhoog moeten, en dan zou een nog grotere kapitaalvlucht dan de afgelopen jaren al plaats vond, het gevolg zijn. De geruststellende gebaren van Mandela, onder andere tot uiting komend in zijn herbenoeming van Derek Keys als minister van financiën en van Chris Stals als directeur van de Zuidafrikaanse centrale bank, hebben het vertrouwen onder de bourgeoisie in hem en in zijn beleid versterkt. Keys en Stals waren in de laatste jaren van het apartheid regime in de financiële wereld zeer gerespecteerd, zij genoten het volste vertrouwen en hun beleid werd van alle kanten (binnen de heersende klasse) toegejuicht. Na het terugtreden van Keys begin juli heeft Mandela de bankier Christo Liebenberg als diens opvolger aangesteld, 'vooral om de financiële markten en potentiële beleggers gerust te stellen' <sup>5</sup>.

In augustus, nadat de eerste paar maanden van het presidentschap van Mandela waren verstreken, maakte *De Volkskrant* gewag van grote ontgoocheling onder de zwarte bevolking over de magere resultaten tot op dat moment <sup>6</sup>. Waarom gaat het ANC "zo extreem voorzichtig te werk?", zo vroeg de correspondent zich af. Hij maakte melding van toenemende sociale onrust tot uiting komend in stakingen in verschillende sectoren van de industrie, waarin niet alleen loonsverhoging, maar ook opheffing van promotieplafonds en andere vormen van sociale en economische discriminatie van zwarten werden geëist. Eerder al, op 20 juli, had *De NRC* Sam Shilowa, de voorzitter van de vakbeweging Cosatu, aangehaald die verklaarde: "Onze arbeiders zeggen dat ze de regering nooit wittebroodsweken hebben beloofd."

Het is het bekende patroon: de zwarte arbeiders die het ANC tot de nieuwe machthebbers hebben gemaakt, willen (financieel) profiteren van de nieuwe omstandigheden. Zij willen meer dan alleen 'democratie'. Stemrecht levert geen huis of werk op. Het ANC probeert hen in toom te houden en goede betrekkingen te onderhouden met de economische machthebbers, omdat het de bestaande verhoudingen niet kan en niet wil wijzigen, maar wil aanpassen, wil moderniseren, zoals Mandela tijdens de hierboven aangehaalde rede van 10 mei al had verklaard.

Hij wordt hierin gesteund door de top van het bedrijfsleven, zoals wij reeds her-

---

3) Le Monde 28 april '94

4) NRC 7 juni '94

5) NRC 20 juli '94

6) De Volkskrant 10 augustus '94

haaldelijk hebben aangetoond <sup>7</sup>. In het Britse blad *South African Labour Bulletin*, dat is gewijd aan de sociale verhoudingen in Zuid-Afrika, hebben wij een aantal gegevens gevonden die deze ontwikkelingen ondersteunen. In 1993 gingen er 2,4 miljoen werkdagen verloren door stakingen (70% hiervan in de openbare sector); in 1992 waren dat er 3,1 miljoen. In het bedrijfsleven is het aantal stakingen verder gedaald.

De stijl van leidinggeven in het bedrijfsleven, om maar eens een geheel ander aspect van de arbeidsverhoudingen te noemen, verandert onder invloed van het toenemende verzet van de arbeiders en van de groeiende behoefte van het kapitaal aan een hogere produktiviteit. "De strategie van geweld, van totale overheersing over de arbeiders, ten einde gewillige en goedkope arbeid te verkrijgen, is in toenemende mate ineffektief." De les die de bourgeoisie in het 'westen' in de jaren na de Tweede Wereldoorlog heeft geleerd, begint ook in Zuid-Afrika door te dringen: "(grotere) produktiviteit is gebaseerd op stabiele arbeidsverhoudingen." De industriële bonden zijn eveneens meer geïnteresseerd in samenwerking en medezeggenschap, zodat het Britse blad in een overzicht tot de conclusie komt dat arbeidsvrede "niet ondenkbaar" is <sup>8</sup>.

Nu het ANC de regeringsmacht in handen heeft, is het verantwoordelijk voor het handhaven van orde en rust en dus 'ziet het zich gedwongen' op te treden tegen hen die de orde verstoren en de verhoudingen bedreigen. Begin juli is met rubber kogels, traan-gas en honden opgetreden tegen stakende arbeiders van een supermarktketen die een rechterlijke uitspraak naast zich neer hadden gelegd en op een door de rechter verboden plaats demonstreerden. Dit geschiedde onder verantwoordelijkheid van Sydney Mufamadi, die nu als minister de politie in zijn portefeuille heeft. Tot voor kort bekleedde hij een belangrijke functie in de vakbeweging.

De gespannen verhoudingen tussen de vakbeweging (Cosatu) en de regering (de ANC-top) zijn grotendeels een rookgordijn: de vakbeweging moet, om haar achterban onder controle te blijven houden, wel veel stampij maken over de trage vooruitgang. Dit verklaart ook de toenemende kritiek op de regering onder de zwarte intelligentsia. *The Sowetan*, de grootste zwarte krant van Zuid-Afrika concludeerde bijvoorbeeld al dat "het geheugen van de revolutionairen van gisteren ( . . ) zeer beperkt (is)." Volgens dit blad heeft het kabinet het contact verloren met de zwarte arbeiders, die 'de last van hoge belastingen moeten dragen om het schip van staat drijvende te houden' <sup>9</sup>.

Dit is in grote trekken het scenario dat wij voor de komende jaren in Zuid-Afrika verwachten. Het ANC zal uit alle macht en met alle geweld proberen de orde te handhaven, ook als dat vele 'vrienden van gisteren' van zich zal doen vervreemden of zelfs het leven zal kosten. De vakbonden zullen moord en brand schreeuwen dat de arbeiders te weinig profiteren van de 'nieuwe' verhoudingen en ondertussen haar maatschappelijke rol van vredesbewaarder tussen loonarbeid en kapitaal vervullen door stakingen te breken, op stoom afblazen gerichte demonstraties te organiseren. De arbeiders zullen creperen, werken en met veel vallen en opstaan langzaam zich ontwikkelen tot een modern industrieproletariaat dat zijn eigen plan gaat trekken.

Het boek van de apartheid kan gesloten en het eerste vel voor het nieuwe boek van een modern Zuid-Afrika kan en zal beschreven gaan worden.

---

7) Zie o.a. Daad & Gedachte Jrg. 29 (1993) nr. 6, p. 4-6.

8) *South African Labour Bulletin* vol. 17 (1993) nr. 6 (nov./dec.), p. 15, 31, 34, 37.

9) NRC 20 juli '94.